

Witold Kłaczewski

Działalność reformacyjna Suchodolskich

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Humaniora 3536,
53-68

1980/1981

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Instytut Historii Wydziału Humanistycznego UMCS

Witold KŁACZEWSKI

Działalność reformacyjna Suchodolskich

Реформационная деятельность Суходольских

Activité réformatrice des Suchodolski

Suchodolscy herbu Janina są jedną z wyróżniających się rodzin szlacheckich na Lubelszczyźnie. Dzieje jej przedstawicieli, wiążące się nierozłącznie z historią reformacji na tym terenie, są tym bardziej interesujące, że Suchodolscy nie ulegli propagandzie i naciskowi kontrreformacji i nie przeszli na katolicyzm, co było udziałem wielu ówczesnych wyznawców religii reformowanej. W tym pełnym przeciwieństw i trudności okresie wykazali oni znaczną aktywność, broniąc z zapalem ostatnich już placówek ruchu reformacyjnego. Zbór w Piaskach pod ich właśnie opieką dotrwał do połowy XIX w., kiedy to upadł z powodu niewielkiej liczby wiernych oraz braku zainteresowania ze strony nowych właścicieli-katolików.

Suchodolscy nie doczekali się dotychczas obszerniejszego zarysu. Oprócz przyczynków Schoeneicha i Rekwirowicza, dziś już w znacznej mierze przestarzałych, dziejami tej rodziny na marginesie innych swych prac zajmowali się Kossowski oraz Tworek.¹ Pierwsze wzmianki o Suchodolskich pochodzą z r. 1413, kiedy to Maciej, sędzia ziemski, podpisał pokój brzeski. Inny przedstawiciel tej rodziny, Idzi, posłował na Węgry po przegranej bitwie pod Warną. Niesiecki wymienia ponadto Jana Żegotę Suchodolskiego, zmarłego w 1572 r., zapewne ojca Piotra, podcza-

¹ A. Rekwirowicz: *Miasteczko Piaski, Luterkami zwane*, Lublin 1913; A. Schoeneich: *Przyczynek do dziejów Piask Wielkich, Luterkami zwanych*, „Zwiastun Ewangeliczny”, 1899, R. 2; A. Kossowski: *Protestantyzm w Lublinie i w Lubelskiem*, Lublin 1933; S. Tworek: *Zbór lubelski i jego rola w ruchu ariańskim w Polsce*, Lublin 1966.

szego chełmskiego.² Piotr Suchodolski¹ w 1564 r. był już zwolennikiem reformacji, skoro został zamieszany w głośną sprawę Erazma Otwinowskiego. Sciganemu po dokonaniu świętokradztwa Otwinowskiemu udziela on schronienia w swoim domu w Lublinie i broni przed prześladowcami. O swoim wybawcy wspomni później poeta w *Bohaterach chrystyjańskich*.³

Druga połowa XVI wieku to okres wielkiej popularności arianizmu wśród szlachty lubelskiej. Lublin — siedziba Trybunału Koronnego, miejsce jarmarków, staje się również ważnym centrum ruchu ariańskiego. Działają tu wybitni jego ideolodzy — Marcin Czechowic i Jan Niemojewski, a uprawiana przez nich propaganda trafia do tłumnie przybywającej do Lublina szlachty. Nowe wyznanie przyjmują znane rodziny: Orzechowskich, Spinków, Lubienieckich, Myszkowskich i inne.

Obok Piotra Suchodolskiego do zboru należeli czterej jego synowie: Piotr — stolnik chełmski, Paweł — cześnik chełmski, Andrzej — łowczy chełmski oraz Abraham. Politycznie — podobnie jak większość okolicznej szlachty — byli oni związani z obozem Jana Zamoyskiego.⁴ Była to już wtedy rodzina zamożna, posiadająca dobra w pobliżu Lublina oraz na Wołyniu. Podział majątku między braci nastąpił w 1606 r., zapewne po śmierci ojca.⁵ Piotr otrzymał trzecią część Siedlisk oraz wieś Suchodoły. Ożeniony z Dorotą Spinkówną, stał się dożywotnim właścicielem posiadanych przez nią dóbr, a ponadto w r. 1613 J. Lubieniecki ofiarował mu dwa place i ogród na Żmigrodzie w Lublinie.⁶ Paweł, zmarły w r. 1621, otrzymał część Siedlisk, wieś Jaszczów oraz Starościce. Abraham, oprócz swojej części w Siedliskach, posiadał w r. 1626 wieś Białkę, którą wydzierżawił Janowi Telefusowi.⁷

Andrzej Suchodolski, najzamożniejszy z całej rodziny, w r. 1624 był właścicielem miasteczka Piaski oraz Kębłowa i Woli Piaseckiej. Oprócz tego posiadał wsie: Gielczew, Zakrzów oraz część Gardzienic. Te ostatnie wydzierżawił w r. 1630 Adamowi Drzewieckiemu na okres trzech lat za

² K. Niesiecki: *Herbarz polski*, t. VIII, Lipsk 1841, s. 537—538.

³ S. Kot: *Erazm Otwinowski. Poeta — dworzanin i pisarz różnowierczy*, „Reformacja w Polsce”, 1934, t. VI, s. 12.

⁴ Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Zamoyskich (dalej AZ) 277, P. *Suchodolski do hetmana*, b.m. 5 IX 1603; *T w o r e k*: *op. cit.*, s. 29—32.

⁵ Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego w Lublinie (dalej BP), rkps 269, k. 1—2v; J. T a z b i r: *Ze studiów nad stosunkiem polskich protestantów do chłopów w XVI w.*, „Reformacja w Polsce”, 1956, t. XII, s. 39.

⁶ Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Lublinie, Acta Advocatialis, 22, k. 515v.

⁷ *Rejestr poborowy województwa lubelskiego*, oprac. J. Kolasa i K. Schuster, Wrocław 1957, s. 42.

kwotę jednego tysiąca złotych.⁸ Suchodolscy posiadali także pewne dobra na Wołyniu, nie udało się jednak ich zlokalizować. Potomstwo Piotra Suchodolskiego reprezentuje wysoki poziom umysłowy, o czym mogą świadczyć nie tylko modne wówczas wśród szlachty peregrynacje na studia zagraniczne, ale również kontakty z najwybitniejszymi umysłami epoki. Dnia 19 stycznia 1595 r. bracia Piotr i Paweł Suchodolscy przybywają do Altdorfu, gdzie wpisują się do metryki uniwersyteckiej razem z inspektorami Stanisławem Jurgiewiczem i Janem Czaplicem. Przebywali tu jeszcze w roku następnym, kiedy doszło do awantury, a następnie do pojedynku Pawła z Adamem Korsakiem. Incydent ten spowodował przeniesienie się Suchodolskich do Strasburga, gdzie Paweł został słuchaczem etyka i historyka, Jakuba Schicfussa.⁹ Być może przebywali oni w roku następnym w Lejdzie, w której 12 listopada ich opiekun Jurgiewicz podjął studia filozoficzne.¹⁰

Pawła Suchodolskiego łączyły serdeczne stosunki ze znanym pisarzem Andrzejem Lubienieckim. Przy jego wpisie w swoim sztambuchu umieszcza Lubieniecki okolicznościowy wiersz, w którym żałuje zmarłego przyjaciela:

- Ani zacność domowa, urządy wystawne,
Ani uroda, młodość i ćwiczenia sławne,
Ani złota obfitość, przyjacielu miły,
Od śmierci niespodzianej cię nie wybawiły,
Odpocznij tam w pokoju. A ty, Jezu Panie,
Daj mu cząstkę chwalebne sług twoich zmartwychstanie.
A ty, śmierci niezbędna, coś nas rozłączyła,
Będiesz od nas zdeptana, jakbyś niczem była.

W majątku Suchodolskich w Siedliskach spędził Lubieniecki koniec życia, gdzie zmarł 6 lutego 1623 r. Z 12 maja 1622 r. pochodzi też wpis Abrahama Suchodolskiego do pamiętnika.¹¹ Abraham, wybitny działacz ariański w zborze lubelskim, będący jego seniorem, a nawet ministrem¹²

⁸ Archiwum Kurii Biskupiej w Lublinie, (dalej AKB), Liber visitationum, vol. 182, s. 92; BP, rkps 267, k. 12—12v; *Rejestr poborowy...*, s. 39—44.

⁹ K. Estreicher: *Bibliografia polska*, t. XIII, s. 277, por. S. Kot: *Le Rayonnement de Strasbourg en Pologne à l'époque de l'Humanisme*, „Revue des Etudes Slaves”, 1951, t. 27.

¹⁰ Zakład Dokumentacji Instytutu Historii PAN w Krakowie, Materiały do studiów Polaków za granicą od XVI do XVIII w., pudło 7; *Die Matrikel der Universität Altdorf*, hrsg. von Elias von Steinmeger, t. I Würzburg 1912, s. 52; *Album studiosorum Academiae Lugduno-Batavae 1575—1875*, Hagae Comitum 1875, kol. 50.

¹¹ Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, rkps 1403, Pamiętnik przyjaciół Andrzeja Lubienieckiego, s. 5, 201.

¹² Kossowski: *op. cit.*, s. 111.

wraz z Walentym Szmalcem, Hieronimem Moskorzowskim i Janem Stońskim uczestniczył w 1617 r. w synodzie kalwińskim w Bełżycach. Brał również czynny udział w życiu politycznym, np. 15 czerwca 1606 r. podpisał instrukcję posłom udającym się do króla ze zjazdu lubelskiego. Po jego śmierci w r. 1629 wybucha głośna sprawa Jana Kokota, mieszczanina lubelskiego. Kończy się ona, jak wiadomo, sukcesem tego ostatniego i skazaniem między innymi spadkobierców Abrahama Suchodolskiego na zapłacenie znacznej sumy.¹³

Andrzej Suchodolski był od około r. 1624 patronem zboru piaseckiego, istniejącego od lat siedemdziesiątych XVI w. Majętność piasecka przeszła w jego ręce prawdopodobnie jako posag żony. Poprzednim jej właścicielem był Stanisław Orzechowski, znany działacz gminy ariańskiej. Związany z nim był Marcin Krowicki, czołowy pisarz tego kierunku. Pod koniec życia od 1571 r. przebywał w Piaskach, sprawując funkcję ministra aż do swojej śmierci w r. 1573.

Malejąca na początku XVII w. liczba zborów, bliskość Lublina, gdzie działalność arian jest coraz bardziej ograniczona, powodują, że powoli Piaski urastają do roli jednego z centrów arianizmu w Lubelskiem. Odbywają się tu liczne synody ariańskie, wreszcie po tumulcie w r. 1627 gmina lubelska przenosi tutaj swoje nabożeństwa.¹⁴ Wraz z dobrami spada na Andrzeja Suchodolskiego proces toczony przez biskupa kijowskiego, Bogusława Radoszewskiego, o przywrócenie kościoła piaseckiego katolikom. Jak stwierdza wizytacja biskupa Bernarda Maciejowskiego z r. 1603, pozostawał on w rękach różnowierców przez czterdzieści lat, a więc od około r. 1563. Kościół na mocy wyroku sądu grodzkiego lubelskiego 23 sierpnia 1624 r. zostaje zwrócony katolikom, a właściciel, jako kolator, ma obowiązek jego naprawy i przywrócenia dawnego uposażenia. W kilka lat później dochodzi do uregulowania stosunków z pierwszym plebanem Wojciechem Kwiatkowskim, który odstępuje Suchodolskiemu za 120 zł rocznie prawo do arendy trzech karczem leżących na gruncie kościelnym.¹⁵

Z Suchodolskimi związani są w tym okresie Andrzej Wiszowaty i Marcin Ruar. Gdy w r. 1631 Wiszowaty otrzymuje stypendium rakowskie i udaje się z grupą młodzieży szlacheckiej na studia za granicę, razem z nim wyjeżdża również Piotr Suchodolski, syn Abrahama. W Gdańsku przyłącza się do nich Marcin Ruar, któremu synod zlecił nawiązanie stosunków z holenderskimi remonstrantami. Dzięki niemu właśnie polscy

¹³ *Ibid.*, s. 158—159.

¹⁴ BP, rkps 266, k. 1—1v, Tworek: *op. cit.*, s. 50, 131; Kossowski: *op. cit.*, s. 150, 209, 269.

¹⁵ AKB, Liber visitationum, vol. 96, s. 776, vol. 182, s. 91—92; BŁ, rkps, 301, rkps 325, k. 1.

studenci nawiązują kontakty z Hugonem Grotiusem, z którym Ruar prowadził ożywioną korespondencję. Z kolei udają się do Lejdy, gdzie wpisują się 28 czerwca 1632 r. do metryki uniwersyteckiej, zamierzając studiować teologię. Po krótkich studiach w tutejszej akademii kierują się do Amsterdamu, a następnie odbywają podróż po Anglii i Francji. Podczas pobytu w Paryżu ponownie spotykają się z Grotiusem, jak również zawierają znajomość z Gassendim i Mersennem.¹⁶

Po rychłej śmierci Andrzeja Suchodolskiego opiekę nad jego synem sprawował Jerzy Rzczycki, starosta urzędowski oraz matka Jadwiga. Oboje wyznania kalwińskiego starali się niewątpliwie wychowanka pozyskać dla swej konfesji. Synody kalwińskie również czyniły starania w tym kierunku. Wokół Piasków mieszkała liczna szlachta kalwińska (Spinkowie, Rajscy, Stryjeńscy) oraz wielu czeskich emigrantów. Pozysskanie nowej placówki wzmocniłoby więc wydatnie kalwinizm na tym terenie. Tymczasem jednak Adam Suchodolski pod opieką Baltazara Pankhratiusa, rektora szkół kalwińskich w Paniowcach i Kryłowie, jesienią 1637 r. zjechał na studia do Rakowa.¹⁷ W tymże roku jego wychowawcą został zaś Andrzej Wiszowaty. Synod w Krasnobrodzie, obradujący 24 września 1638 r. daremnie domagał się od opiekunów Adama, aby oddalili ariańskiego preceptora. Pod jego to kierunkiem Suchodolski, wraz z inną młodzieżą szlachecką, udał się na studia zagraniczne. Cała ta grupa 20 sierpnia 1640 r. wpisała się na uniwersytet w Lejdzie. Dzięki wcześniejszym kontaktom opiekuna doznali w Paryżu serdecznego przyjęcia ze strony Grotiusa, jak również Gassendiego i Mersenne'a.¹⁸ Po powrocie z zagranicy Suchodolski zaczął jednak, zapewne pod wpływem matki, sprzyjać kalwinizmowi. Zaniepokojony tym synod ariański powierzył obowiązki ministra w Piaskach Andrzejowi Wiszowatemu, licząc, że były wychowawca nawróci Adama z drogi apostazji. Z zabiegów tych jednak nic nie wyszło, gdyż Adam w r. 1643 likwiduje zbor ariański w Piaskach.

¹⁶ Choć w *Correspondance du P. Marin Mersenne religieux minime*, którą wydaje od r. 1955 w Paryżu Cornells de Waard, przewijają się liczne wzmianki o polskich arianach, to jednak w odpowiednich tomach (IX—X) nazwisko Suchodolskich nie występuje. Por. także F. S. Bock: *Historia antitrinitariorum maxime socinianismi et socinianorum*, t. I, cz. 1—2, Regiomonti 1774—1776, s. 1012; S. Szczołka: *Synody arian polskich od założenia Rakowa do wygnania z kraju (1569—1662)*, „Reformacja w Polsce”, 1935—1936, t. VII—VIII; L. Chmaj: *Marcin Ruar*, Kraków 1921, s. 275; id.: *Propaganda Braci Polskich w Paryżu w XVII w.* [w:] *Bracia polscy*, Warszawa 1957, s. 323.

¹⁷ *Miscellanea arianica*, oprac. J. Domański i L. Szczucki, „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej”, 1960, t. 6, s. 273, informacja z listu Krzysztofa Lublinieckiego do Piotra Sieniuty 4 VIII 1636 r.

¹⁸ AGAD, AZ, 3156, k. 13, Depozyt wileński 41, s. 125, *Album Studiosorum Academiae Lugduno-Batawae*, szp. 316; J. Moreau-Reibel: *Sto lat podróży różnowierców do Francji*, „Reformacja w Polsce”, 1937—1939, t. IX—X, s. 23.

Postępowanie swe tłumaczy Wiszowatemu obawą przed nawróceniem wszystkich mieszkańców miasteczka na arianizm. Wkrótce w Piaskach powstaje zbor kalwiński.¹⁹ Po wypędzeniu z Piasków arianie przenoszą się do Siedlisk, majątności Mikołaja Suchodolskiego łowczego chełmskiego, brata stryjecznego Adama. Należał on do najwybitniejszych arian polskich tego okresu. W 1642 r. Marcin Ruar zwraca się o pomoc do Mikołaja Suchodolskiego, Jana Błońskiego i Stanisława Orzechowskiego, gdy senat gdański nakazał mu opuścić miasto. Wystosowali oni do senatu list protestacyjny. Interwencja ta, podobnie jak i inne (m. in. ze strony hetmana Stanisława Koniecpolskiego) nie zmieniła decyzji senatu.²⁰

Mikołaj trzykrotnie wchodził w związki małżeńskie, przez co był spowinowacony ze znanymi rodzinami ariańskimi. Pierwszą jego żoną była Aleksandra Czaplicówna, ślub ich uwiecznił w swoich *Epigramatach* poeta zborowy Szymon Pistorius. Nazwisko drugiej żony Mikołaja nie jest znane. Po raz trzeci żeni się on z Aleksandrą Przypkowską, córką Samuela; małżeństwo zawarto w 1655 r. Silna indywidualność teścia wywiera, jak się zdaje, na Mikołaja duży wpływ. Z chwilą wygnania arian z granic Rzeczypospolitej Mikołaj udaje się wraz z Przypkowskim na emigrację do Prus Książęcych.²¹ Mikołaj Suchodolski był właścicielem części wsi Siedliska, którą zastawił u Adama Suchodolskiego na okres trzech lat za sumę 15 tysięcy zł, a następnie w r. 1645 wydzierżawił. W 1646 r. nabywa od Krzysztofa z Szumska Wiszowatego dwór wraz z placem na Krakowskim Przedmieściu w Lublinie, który następnie sprzedaje Mikołajowi Lubienieckiemu.²² Zbór ariański w Siedliskach powstaje zapewne w r. 1643, skoro już w rok później odbywa się tu synod. Przybywają między innymi Marcin Ruar i Krzysztof Wolzogen, którym powierzono druk dzieła Jana Crella *De uno Deo patre*, zajęto się też sprawą wzięcia udziału w *colloquium charitativum* w Toruniu. Jako reprezentanta zboru wysłano między innymi Krzysztofa Lubienieckiego, miejscowego ministra. Synody obradowały w Siedliskach w latach 1653, 1654 i 1655. Kaznodzieją zboru był początkowo Krzysztof Lubieniecki, mając do pomocy Pawła Myślika. W 1648 r. przez krótki okres sprawuje tę funkcję Andrzej Wiszowaty. Opuszcza on jednak Siedliska, uciekając do Gdańska przed powstaniem Chmielnickiego. Następnie ministrami są w r. 1650

¹⁹ S. Lubieniecki: *Historia reformationis Polonicae*, Warszawa 1971, s. 270, Kossowski: *op. cit.*, s. 85.

²⁰ Chmaj: *Bracia Polscy*, s. 169—172; J. Tazbir: *Antytrynitaryzm w Gdańsku i okolicach*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, 1976, t. XXI, s. 68—69.

²¹ Chmaj: *Bracia Polscy*, s. 41, 169—172, E. Sukertowa-Biedrawina: *Bracia Polacy na ziemi mazurskiej* [w:] *Kartki z dziejów Mazur*, Olsztyn 1961, s. 26, 38, por. A. Kawecka-Gryczowa: *Ariańskie oficyny wydawnicze Rodeckiego i Sternackiego*, Wrocław 1974, s. 253—254.

²² BP, rkps 267, k. 10, WAPL, Acta Advocatialis, k. 758, 98, k. 213.

Jan Ciachowski, a od r. 1654 Jan Stegman wraz z pomocnikiem Jerzym Gejżanowskim.²³

Uchwała z r. 1658 wypędzająca arian z kraju nie kładzie od razu kresu działalności zboru. Siedliska są nadal ważnym ośrodkiem arianizmu. Jan Stegman rozwija tu działalność propagandową, nawracając na arianizm kilku poddanych. Na skutek doniesienia kanonika Hieronima Badowskiego i Adama Bronickiego, proboszcza pobliskich Biskupic, Mikołaj Suchodolski zostaje pozwany do trybunału lubelskiego za popieranie i szerzenie propagandy ariańskiej. Wyrokiem z 19 lipca 1660 r. skazano go na dwunastotygodniowe zamknięcie w wieży oraz zapłacenie znacznej grzywny. Zabroniono pod karą infamii przyjmowania w swoim domu ministra ariańskiego i budowy zboru. Nałożonej kary Suchodolski jednak nie uścił. Podczas egzekucji wyroku w rok później okazuje się, że Siedliska są poważnie hipotecznie zadłużone, między innymi u Jadwigi z Rupniewa, Władysława Niemirycza i żony Mikołaja — Aleksandry z Przypkovic. Z uwagi na bliskie pokrewieństwo i ścisłe powiązania dłużnika z wierzycielami można sądzić, że transakcje te były fikcyjne, często bowiem majątki ariańskie wskutek zawartej umowy, trafiały do bliższej lub dalszej rodziny. Pozwalało to na zabezpieczenie bytu wygnanych i chroniło majątek przed rozgrabieniem.²⁴ Ostatecznie w r. 1661 Mikołaj Suchodolski opuszcza kraj, przenosząc się wraz z grupą swoich wyznawców do Prus Książęcych. Wkrótce, bo już w r. 1666 nabywa wraz z Przypkowskim za 5 tysięcy zł majątek Kosinowo w pobliżu Elku. Miejscowość ta staje się ważnym ośrodkiem arianizmu w Prusach. Brak nadziei na powrót do ojczyzny powoduje stopniową asymilację wygnańców. Już w r. 1662 wstąpił w służbę elektora Samuel Suchodolec, najstarszy syn Mikołaja z pierwszego małżeństwa. Jako inżynier pracował przy boku Jana Narońskiego, wybitnego kartografa, przygotowując wielką mapę Prus oraz projekty kanałów łączących jeziora mazurskie. Za swe zasługi zostaje nagrodzony nadaniem w r. 1663 majątku w Starej Różance wraz z dożywociem dla żony i dzieci. Tradycje rodzinne kontynuuje jego najstarszy syn Jan Władysław, który, po odbyciu studiów we Frankfurcie nad Odrą, zajmuje się hydrografią, budując wiele śluz, kanałów i wodociągów. W 1730 r. otrzymuje tytuł inspektora dróg wodnych (Ober-Deichinspektor). Zaszłył się ponadto jako astronom, geodeta i wymalazca przy-

²³ Bock: *op. cit.*, s. 1012, H. Merczyng: *Zbory i senatorowie protestancy w dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1904, s. 241.

²⁴ A. Kossowski: *Dokumenty z życia różnowierców polskich*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, 1957, t. II, s. 196, 202, J. Tazbir: *Socynianizm w Prusach Książęcych w XVII i XVIII wieku*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, t. XVIII, 1973, s. 151.

rządów pomiarowych.²⁵ Inni przedstawiciele rodziny reprezentują wysoki poziom umysłowy, wielu z nich studiuje na uniwersytetach w Królewcu i Frankfurcie nad Odrą. Długo pielęgnują swe arianskie tradycje. Gmina arianska w Kosinowie ulega likwidacji dopiero w r. 1811, jej ostatnim seniorem świeckim był Jan Bogumił Suchodolski. Stopniowo jednak rodzina ulega całkowitej germanizacji. Nazwisko von Suchodoletz występuje jeszcze w początkach naszego stulecia.²⁶

Równie burzliwe są dzieje kalwińskiej gałęzi rodu. Wiązą się one nierozłącznie z dziejami zboru piaseckiego. Adam Suchodolski porzuca w r. 1642 arianizm, przyjmując wyznanie kalwińskie. W roku następnym przystępuje do budowy nowego zboru, który ostatecznie poświęcono w r. 1649. W skład nowej gminy wchodzi przedstawiciele okolicznej szlachty: Rudniccy, Rajscy, Spinkowie, Stryjeńscy i Wyzgowie. Nie brak również mieszczan wywodzących się z czeskich emigrantów. Większość jednak mieszczan, jak przypuszcza Urban, została wierna arianizmowi.²⁷ Czwartym wyznaniem egzystującym na terenie Piask obok arianizmu, kalwinizmu i katolicyzmu był luteranizm. Wyznawcy rekrutowali się spośród mieszczan, głównie niemieckiego pochodzenia. W miejscowym zborze kalwińskim odbywały się nabożeństwa luterskie. Podczas synodu kalwińskiego w Bełżycach, odbytego w 1649 r. zawarto umowę, ustalając warunki, na jakich mają tam się odbywać nabożeństwa obu wyznań. Już jednak w roku następnym luteranie uzyskują od patrona przywilej na budowę odrębnego zboru. Na razie miał on podkreślać jedynie niezależność gminy luterskiej, gdyż zбір zbudowano dopiero w

²⁵ J. Sembrzycki: *Die polonischen Reformierten und Unitarier in Preussen*, „Altpreussische Monatsschrift”, 1893, t. 30, s. 34—35; H. Merczyng: *Ostateczny koniec arian polskich*, „Przegląd Historyczny”, 1908, t. VII, s. 86; *Historia nauki polskiej*, pod red. B. Suchodolskiego, Warszawa 1974, t. VI, s. 659—660. J. Tazbir podaje, że Mikołaj Suchodolski, patron zboru w Siedliskach, był jednym z przywódców pierwszych grup emigrantów udających się do Siedmiogrodu, zaś inny Mikołaj, zięć Samuela Przypkowskiego emigrował wraz z nim do Prus Książęcych. (J. Tazbir: *Bracia Polscy na wygnaniu*, Warszawa 1977, s. 70, 72). Wydaje się, że w pierwszym wypadku chodzi zapewne o jednego z przedstawicieli wołyńskiej linii rodziny. Według akt grodzkich lubelskich w r. 1661 granice kraju opuścił Mikołaj, stolnik chełmski, patron zboru w Siedliskach (WAPL vol. 87, k. 850—851).

²⁶ Sukertowa-Biedrawina: *op. cit.*, s. 39, 51; Tazbir: *Bracia Polscy na wygnaniu*, s. 149, 196. W metryce uniwersytetu w Królewcu pod rokiem 1712 wpisany jest Fryderyk Samuel Suchodolec (syn Samuela), w 1775 Fryderyk Suchodoletz, w 1776 Johan Gottlieb Suchodolitz (*Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg 1544—1829*, wyd. G. Erler, t. 2, Leipzig 1911—1912, s. 437).

²⁷ Skład pierwszej gminy kalwińskiej przedstawił A. Schoeneich, opierając się na zaginionej metryce parafii w Piaskach, W. Urban: *Chłopi wobec reformacji w Małopolsce w drugiej połowie XVI wieku*, Kraków 1959, s. 229.

1662 r.²⁸ Adam Suchodolski odgrywał dużą rolę polityczną na terenie województwa. W młodości był dworzaninem pokojowym Władysława IV, za swe zasługi otrzymuje starostwo horodelskie, tytułuje się chorążym lubelskim. Cieszy się dużym uznaniem miejscowej szlachty, która pięciokrotnie w latach 1647, 1650, dwukrotnie w 1652 i 1654 wybiera go marszałkiem sejmiku lubelskiego. W 1646 r. jest deputatem Trybunału koronnego. W czasie bezkrólewia w r. 1648 wybrany zostaje sędzią kapturowym, a następnie posłem na sejm koronacyjny. Podczas pospolitego ruszenia w r. 1649 dowodzi chorągwią złożoną z okolicznej szlachty. Sprawował też wiele innych godności.²⁹ W czasie najazdu szwedzkiego przechodzi na stronę wroga, stając się gorącym zwolennikiem Gustawa Adolfa.

Informował kanclerza Oxenstiernę o sytuacji w tej części kraju, m. in. o konfederacji tyszowieckiej, której sam zresztą był uczestnikiem. W szwedzkich archiwach zachowały się jego listy do Gustawa Adolfa i Oxenstierny.³⁰ Podstawą działalności politycznej Suchodolskiego był jego duży majątek. Obok dziedzicznych dóbr piaseckich posiadał starostwo horodelskie, przynoszące duże dochody. W 1650 r. wydzierżawił je Stanisławowi Prusakowi-Bieniewskiemu na okres trzech lat za sumę 18 tysięcy zł. W zawartej umowie przedstawiono sposób płacenia dziesięciny plebanowi horodelskiemu, by nie doszło na tym tle do żadnych nieporozumień. Poważnie też do zwiększenia fortuny Suchodolskiego przyczyniło się małżeństwo zawarte w r. 1646 z Zofią, córką kasztelana kijowskiego, Zbigniewa Gorajskiego.³¹ Związek ten przyniósł mu ponadto wzmocnienie pozycji w zborze kalwińskim. W krótkim czasie Adam Suchodolski stał się jednym z najpopularniejszych działaczy zborowych, poważnie zaangażowanym w jego sprawy. Przez kilkanaście lat aktywnie uczestniczył w synodach kalwińskich. Podczas synodu dystryktu lubelskiego w Biłgoraju w dniach 9—11 czerwca 1645 r. został wybrany wraz ze Zbigniewem Gorajskim delegatem na kolokwium do Torunia. Nie wziął w nim jednak udziału. Na tym samym synodzie zobowiązał się dawać 50 zł rocznie na rzecz ks. Szabskiego, który z racji swego wieku zwolniony został z funkcji ministra. O jego znaczeniu świadczy fakt, że Andrzeja Węgierski, pisząc *Kaznodzieję zborowego*, wydanej w r. 1646,

²⁸ Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego (dalej BUW), Archiwum Synodu i Zboru Ewangelicko-Reformowanego, 65, k. 1, 4; Schoeneich: *Przyczynek do dziejów Piasiek Wielkich*, s. 13; H. Merczyng: *Zbory i senatorowie*, s. 192, 193.

²⁹ Biblioteka Narodowa, rkps 6634, k. 201v, S. Tworek: *Gimnazjum kalwinów małopolskich w Bełżycach w pierwszej połowie XVII w.*, „Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska”, sectio F, vol. XVIII, 1963, s. 70—71, id.: *Zbór lubelski*, s. 132.

³⁰ A. Kersten: *Pierwszy opis obrony Jasnej Góry w 1655*, Warszawa 1959, s. 214.

³¹ BP, rkps 287, k. 5—8, S. Konarski: *Szlachta kalwińska w Polsce*, Warszawa 1936, s. 286.

zadeedykował mu jedną z części swego dzieła. W rok później na synodzie w Sławatyczach (17—19 maja) Suchodolski zostaje obok Władysława Leszczyńskiego, wojewodzica belskiego, seniorem świeckim dystryktu lubelskiego. Synod prowincjonalny w Bełżycach w dniach 2—4 maja 1653 r. powołał go do scholarchatu miejscowego gimnazjum, co było dużym wyróżnieniem.³² Dzięki jego działalności Piaski stają się jednym z centrów kalwinizmu w dystrykcie lubelskim. Obok zboru powstaje również szkoła, w której kształcą się młodzież szlachecka. Zdobywają w niej doświadczenia także alumnowie powracający ze studiów zagranicznych. Od 1653 r. przebywa tu Jan Nimorecki, alumn kształcący syna patrona, Zbigniewa. Funkcję tę przejmuje później Tomasz Argiel, przygotowujący się do studiów zagranicznych.³³

Adam Suchodolski miał w swoim posiadaniu 1100 zł z sum dystryktowych, z których prowizję wypłacał na potrzeby kształcących się alumnów. Po jego śmierci w r. 1656 dług ten przejęła żona Adama — Zofia. Ostatecznie zobowiązał się go oddać Jan Teodoryk Potocki — podkomorzy halicki, od r. 1658 drugi mąż Zofii.³⁴ W ich ręku znajdują się Piaski do r. 1665, kiedy przejmuje je Zbigniew, skarbnik lubelski, najstarszy syn Adama. Był on patronem zboru przez kilka lat. Na synodzie w Oksie w r. 1662 zostaje powołany w skład komisji, mającej na celu uregulowanie stosunków między kalwinami a luteranami na terenie Piask. Sprawa ta nabrała znaczenia z chwilą budowy przez luteran nowego zboru. Synody kalwińskie, roszczące sobie pretensje do przewodnictwa wśród dysydentów, wyrażają z tego powodu niezadowolnienie.³⁵

W 1671 r. następuje podział majątku między synów Adama — Zbigniewa, Teodora i Andrzeja. Ponowny podział dokonany został w r. 1679 po śmierci Andrzeja. Teodor nabywa od brata jego część Piask za 28 tys. złotych. Ponadto spłaca długi obciążające część Zbigniewa, między innymi 26 tysięcy zł należne wikariuszom fary lubelskiej. Oddaje też pewne sumy zborowi kalwińskiemu w Piaskach. Zbigniew ze swej strony odstępuje mu pół spichrza we wsi Zakrzówek nad Wieprzem, obiecuje też zapewnić miejsce na brzegu rzeki dla przybijania i ładowania szkuty oraz wyznaczyć plac na budowę nowego spichrza.³⁶ Teodor Suchodolski, łowczy lubelski był jednostką niezwykle aktywną. Nic nie wiemy o jego wykształ-

³² BUW, Synod 4, k. 21v—32, por. S. T w o r e k: *Działalność kulturalno-oświatowa*, s. 215.

³³ AGAD, AZ, 3156, k. 57, 59v, S. T w o r e k: *Kontakty alumnów kalwińskich prowincji małopolskiej z ośrodkami zagranicznymi do połowy XVIII w.*, „Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska”, sectio F, vol. XX, 1965, s. 79, 83.

³⁴ AGAD, AZ, 3156, k. 71v, 3157, k. 11v.

³⁵ AGAD, AZ, 3156, k. 71v, 3157, k. 11v.

³⁶ BP, rkps 325, k. 20; 326, k. 10.

czeniu, prawdopodobnie jednak nie odbył żadnych studiów zagranicznych, poprzestając na wychowaniu domowym. W młodości poświęca się karierze wojskowej, uczestnicząc w licznych wyprawach Jana III Sobieskiego. W 1676 r. jako kapitan otrzymuje tytułem nagrody 4995 florenów, po wygnanej z kraju z powodu wiary arianskiej Annie Lubienieckiej. Również później nie rezygnuje ze służby wojskowej, bierze udział w kampaniach hetmana Stanisława Jabłonowskiego oraz Hieronima Lubomirskiego. W 1702 r. otrzymuje aprobatę na szarżę generała adiutanta wojska cudzoziemskiego. Nie wiadomo jednak, czy stopień ten otrzymał.³⁷ Kariera wojskowa nie przeszkadzała mu w zajmowaniu się gospodarstwem. Był właścicielem dóbr Piaski, a także odziedziczonych po matce wsi: Krężnicy, Niedrzwicy, Teodorówki, Czechówki, oraz leżącej na gruntach Lublina jurydyki Wieniawy. Z powodu uzurpowania jurysdykcji i nielegalnego ustanowienia władz wójtowsko-lawnicznych rada miejska pozyna Suchodolskiego w latach 1669—1670 przed sąd asesorski. Mimo wyroku królewskiego kasującego jurydykę, Wieniawa utrzymuje swoją niezależność. Długoletnim jej dzierżawcą był Adam Stanisław Wyksiński. Trzyletnia dzierżawa zawarta w r. 1613 opiewa na sumę 2700 zł. Ostatecznie włości te przechodzą na własność Wyksińskiego.³⁸ Teodor Suchodolski żeni się w 1689 r. z Anną, córką Pawła Bogusława Orzechowskiego. Na mocy umowy posażnej, Anna miała otrzymać 30 tysięcy złotych, z tego 5 tysięcy w klejnotach. Warunki te jednak nie zostały spełnione. Teodor i Anna skarżą Orzechowskich do sądu grodzkiego. Sprawa ta nie doczekała się końca za ich życia. Jeszcze w r. 1767 trwają spory między obiema stronami.³⁹ Długotrwały proces toczy się również między Teodorem i Zbigniewem Suchodolskim, a Eustachym Grothuzem, kasztelanem żmudzkiem. Dotyczy on spadku po ciotce Suchodolskich, Teofili z Goraja, którym zawładnął Grothuz. Roszczenia ich sięgają sumy 402 770 tyńfów. Podobnie jak w pierwszym przypadku, ostateczne załatwienie sprawy przypada w udziale dopiero wnukom zainteresowanych.⁴⁰

Niezwykłą aktywność wykazuje Teodor Suchodolski na arenie zbiorowej. Jako patron zboru w Piaskach bierze udział w licznych synodach. Sesja okręgu lubelskiego, odbyta w r. 1684 w dniach 5—6 lutego w Piaskach, przekazuje mu w depozyt srebro i inne aparaty z upadłego zboru włodawskiego. Na tej samej sesji Teodor ofiarowuje na zbór 800 zł. Łoży również na kształcenie alumnów. Na sesji dystryktu lubelskiego w Ra-

³⁷ BP, rksp 378, 490.

³⁸ BP, rkps 276, J. Riabinin: *Materiały do historii miasta Lublina 1317—1792*, Lublin 1938, s. 128, W. Witkowski: *Podlubelska Wieniawa*, „Rocznik Lubelski”, 1971, t. XIV, s. 157.

³⁹ BP, rkps 1559.

⁴⁰ BP, rkps 287, 324, 327.

dziecinie (w styczniu 1692 r.) daje 20 zł dla Jana Arama, syna ministra piaseckiego, na wysłanie go na studia do Aberdeen.⁴¹ Bierze ponadto czynny udział w obronie zboru w Szczepanowicach i jego ministra Jana Petroselina, oskarżonych przez plebana pobliskiego kościoła *ex registro arianismi*. W 1688 r. Petroselin złożył przysięgę antyariańską w obecności między innymi Bogusława Reja, Pawła i Jana Orzechowskich oraz Teodora Suchodolskiego. Gdy w r. 1691 ponownie zostaje oskarżony tym razem o noszenie ubioru i używanie tytułu księdza, a następnie skazany na karę śmierci, wśród interweniujących jest Suchodolski. Zobowiązuje się on wpłacić wysoką grzywnę w kwocie około 600 zł, na którą zamieniono karę. Konwokacja w Wielkiejnocy w r. 1692 (9—11 maja) poprzez zbiórkę wśród zborowników, wyrównała dług i gorąco dziękowała mu za ofiarność.⁴²

Teodor Suchodolski cieszył się szacunkiem i zaufaniem zboru. Synod w Radziejnie w r. 1698 (13—14 lutego) zwraca się do niego, by wraz z Bogumiłą z Gorajskich Butlerową wziął pod opiekę zagrożony zbor w Węgrowie.⁴³ Przez kilka lat łowczy lubelski zarządzał finansami dystryktu, umieszczając sumy zborowe u kupców gdańskich i toruńskich. Działalność jego na tym polu spotkała się z uznaniem, skoro synod w Bełżycach w r. 1695 (1—2 stycznia) prosi go o dalsze starania w tym kierunku. Należy dodać, że funkcji tej nie przewidywało żadne prawo zborowe.⁴⁴ Suchodolski dba również o leżący w jego włościach zbor w Piaskach. Gwarrantą jego istnienia w obliczu zwiększonego nacisku na dysydentów ze strony katolickiego kleru, były dobre stosunki z miejscowym plebanem. Jako kolator kościoła katolickiego był zobowiązany do jego remontu i ozdoby. Z prawa tego skwapliwie skorzystał pleban piasecki, raz po raz pozywając Suchodolskiego przed sąd konsystorski z powodu niedopełnienia zobowiązań. Ciekawym dokumentem jest „Reskrypt na punkta podane X. Plebana piaseckiego”. Dowiadujemy się z niego, że Suchodolski wydał 100 zł na sprawienie ołtarza głównego, kazalnicy oraz chrzcielnicy. Dalej oskarża on plebana, że marnotrawi sumy ofiarowywane przez innych na rzecz kościoła, a także nie dba o szpital, na którego utrzymanie szły dochody od grzywien. Pieniądzy tych właściciel postanawia nie oddawać plebanowi. Szkoła znajdowała się w opłakanym stanie. Suchodolski wielce byłby zobowiązany księdzu, „gdyby i sam uczył i kazał czego

⁴¹ BUW, Synod 4, k. 82v, 89.

⁴² M. Wajsbium: *Ex registro arianismi. Szkice z dziejów upadku protestantyzmu w Małopolsce*, „Reformacja w Polsce”, 1937—1939, t. IX—X, 366—369, por. J. Łukasiewicz: *Dzieje kościoła wyznania helweckiego w dawnej Małej Polsce*, Poznań 1853, s. 319—325.

⁴³ AGAD, AZ, 3157, k. 38v.

⁴⁴ BUW, Synod 4, k. 103.

dobrego uczyć dzieci miejskie, ale jeżeli pijatyki woli, w czym terazniejszego bakałarz *excellit*, czego *specimen* niejedno już pokazał, nie mają po co chodzić". Wiele pretensji plebana dotyczyło spraw dawno już załatwionych.⁴⁵

Teodor Suchodolski umiera w r. 1714. Z małżeństwa z Anną Orzechowską miał siedmioro dzieci, z których kilkoro zmarło w wieku dziecięcym. Najstarsi synowie — Bogusław Aleksander i Samuel Krzysztof pobierali nauki w Królewcu. Opiekun ich Andrzej Wonszel, znany jako autor mowy podczas pogrzebu Bogumily z Goraja. Butlerowej, donosił ojcu o ich postępach w nauce. List jego z 21 I 1705 r. opisuje ponadto warunki panujące na stancjach młodych Suchodolskich.⁴⁶

Aleksander, tytułujący się starostą omelnickim, obejmuje po śmierci ojca dobra piaseckie. W 1723 r. podjął się reperacji upadającego zboru kalwińskiego, co napotkało sprzeciw plebana, który pozwał go przed trybunał, żądając zaprzestania wszelkich napraw. Wkrótce pod nieobecność właściciela ogłoszono zaocznie wyrok skazujący go na zniesienie napraw i wysłano dwóch deputatów do Piask celem egzekucji wyroku. Suchodolski podjął szeroko zakrojoną akcję ratowania zagrożonego zboru. Wysyłał błagalne listy do prymasa i innych czołowych osobistości, między innymi do Jana Szembeka, kanclerza wielkiego koronnego. O istniejącej sytuacji doskonale poinformowani byli dysydenci litewscy. Akcja ta powodowała wstawiennictwo króla Augusta II, który odesłał sprawę przed sąd sejmowy. Sprawa w końcu została załatwiona kompromisowo. Z uwagi na to, że zbor istniał przed r. 1632, zabroniono jedynie jego reperacji oraz używania dzwonów, właściciela skazano zaś na zapłacenie kary 2 tys. zł w części przeznaczony na ozdobienie kościoła oraz msze w intencji nawrócenia heretyków. Ogółem koszty procesu wyniosły 25 500 zł.⁴⁷ By podjąć tak wielkim wydatkom, Suchodolski pożyczył u kanonika fary lubelskiej znaczną sumę z zabezpieczeniem na swojej wsi Krężnicy. Z pomocą przychodzi mu również cała prowincja małopolska, przeznaczając na ten cel kolekty i sumy dystryktowe. Sprawą zajął się także synod generalny w Gdańsku w r. 1728. Mimo zebrania poważnych środków wszystkie wydatki Suchodolskiego nie zostały pokryte.⁴⁸ W kilka lat później pleban ponownie wystąpił przeciwko właścicielowi z racji niezapłaconej w terminie raty za propinacje. Naraziło to właściciela na nowe

⁴⁵ BP, rkps 266, k. 12—13, 327.

⁴⁶ BP, rkps 324; *Die Matrikel der Albertus Universität...*, s. 240; Konarski: *Szlachta kalwińska...*, s. 287, K. Estreicher: *Bibliografia polska*, t. XXXIII, s. 330.

⁴⁷ AKB, Liber visit. 182, s. 92—93; Czart. 479, k. 20; BP rkps 301; AGAD, Archiwum Radziwiłłowskie, VIII 442.

⁴⁸ BP rkps 302; AGAD, AZ 3157, k. 71; BUW, Synod 9, k. 61v.

spore wydatki. Tylko dzięki dużej ofiarności i wielkiemu przywiązaniu do wiary kalwińskiej Suchodolskich zbory piaseckie mogły przetrwać najcięższy dla nich okres. Naprawa zniszczonej świątyni mogła nastąpić tylko w przypadku wyrażenia zgody biskupa. Synody tego okresu nie załowały wydatków, by zaskarbić sobie jego przychyłość. Konferencja w Żórawinkach w r. 1735 przeznaczyła srebra z upadłych zborów na wykonanie srebrnej miednicy wraz z nalewką wartości 300 talarów, które miały być ofiarowane nowo mianowanemu biskupowi. Niezłe przy tym skorzystał kler pracujący w biskupiej kancelarii. Dla uzyskania poparcia księdza Langego, pisarza biskupa krakowskiego, synod prowincjonalny w Sieczkowie w r. 1730 ofiarował mu antał wina wartości 180 zł. Podobne praktyki znalazły szybko prawo bytu.⁴⁹ O względy biskupa krakowskiego usilnie zabiegali również Suchodolscy, chcąc uzyskać zgodę na reperację kalwińskiego zboru w Piaskach. Starania te zostały uwieńczone powodzeniem. Aleksander Lipski w r. 1744 wyraził zgodę na naprawę świątyni, prace te jednak miały ją jedynie zabezpieczyć przed zawaleniem.⁵⁰

Właścicielem majątności piaseckiej po śmierci Aleksandra w r. 1741 był jego syn Teodor. W młodości odebrał staranne wykształcenie, studiując początkowo w gimnazjum toruńskim (wpisany 15 października 1736 r.) a następnie immatrykulowany na uniwersytecie w Królewcu 1 listopada 1736 r.⁵¹ Przez całe życie walczył on o utrzymanie zborów piaseckich, nie żałując na ten cel starania i środków. W 1746 r. został pozwany przez męża swojej siostry, Stanisława Ołtarzewskiego, powodującego się waśniami rodzinnymi, przed trybunał koronny o reperację zboru luterańskiego. Dzięki dobrym stosunkom łączącym Suchodolskich z kardynałem Aleksandrem Lipskim i jego osobistej interwencji w trybunale zbor nie uległ zagładzie. Wyrok skazał Suchodolskiego na znaczną grzywnę.⁵² Ołtarzewski przysporzył kłopotów Suchodolskiemu nawet po śmierci, zostawiając mu w spadku swoje długi u dominikanów lubelskich w wysokości 15 tysięcy złotych. Z tego między innymi powodu został on uwikłany w długotrwały proces z dominikanami. Równolegle toczył procesy z klasztorami i kościołami lubelskimi: bazylianami, bernardynami, brygidkami, farą lubelską i kościołem świętego Ducha. Pretensje ich sięgały olbrzymiej sumy 64 tysięcy złotych, będących zapewne po części przysądzonymi grzywnami sądowymi.⁵³ Teodor Suchodolski nie brał czynnego udziału w zgromadze-

⁴⁹ BUW, Synod 9, k. 69—78v.

⁵⁰ AKB, Liber visit. 50, s. 207—208.

⁵¹ *Die Matrikel der Albertus Universität...*, s. 374; W. Pawlak: *Młodość polska w gimnazjum toruńskim w latach 1600—1817*, „Zapiski Historyczne”, 1971, t. 36, s. 74.

⁵² AKB, Liber visit., 182, s. 93.

⁵³ BP, rkps 269, 270, 482, 489.

niach synodowych, był jednak informowany o sprawach zborowych poprzez korespondencję.

Sprawa zborów piaseckich była w połowie XVIII w. w centrum zainteresowania synodów małopolskich ze względu na utrzymanie tej ważnej placówki reformacji, stale narażonej na szykany i zagładę. Władze prowincji koncentrowały w tym celu środki, przeznaczając na to kolekty krajowe i zagraniczne a także srebra z upadłych zborów. Nabożeństwa kalwińskie z racji złego stanu zboru odbywały się w świątyni luterańskiej. Konferencja dystryktu małopolskiego odbyta w r. 1767 ustaliła warunki użytkowania świątyni przez oba wyznania. Należy zaznaczyć, że mimo postępującego procesu zbliżenia obu wyznań, luteranie wyraźnie zaznaczali odrębność swojego kościoła, domagając się opuszczenia świątyni przez kalwinów w ciągu 10 lat.⁵⁴

W okresie unii sieleckiej w r. 1777 kalwińska gmina i jej patron Teodor Suchodolski bez zastrzeżeń poparli postanowienia unijne. Wkrótce Suchodolski podjął budowę nowej świątyni kalwińskiej. Był to fakt bez precedensu, gdyż mimo polepszenia się po r. 1768 sytuacji różnowierców, nie posiadali oni już wtedy dość sił i środków przeznaczonych na propagowanie swojej wiary. Synod prowincjonalny w Sielcu w roku 1785 (13—14 października) złożył Suchodolskiemu podziękowania, a z uwagi na brak funduszy nie mógł mu pospieszyć z pomocą finansową. Jedyne nieliczni współwyznawcy materialnie poparli budowę. Zofia z Boryszewskich Stryjeńska ofiarowała na ten cel 100 czerwonych złotych.⁵⁵ Zbór budowano więc w oparciu o środki samych Suchodolskich i najbliższej rodziny. Kamień węgielny pod budowę położono 27 października 1783 r., umieszczając w nim między innymi trzy miedziane tabliczki z nazwiskami osób obecnych na uroczystościach. W ciągu dwu lat świątynia, której architektem był niejaki Franciszek Zilchert, była gotowa. Składała się z obszernej nawy, od frontu posiadała wieżę krytą blaszaną kopułą.⁵⁶ Świetność zboru trwała jednak krótko, po śmierci fundatora w r. 1796 jego syn, Jan, nie interesował się sprawami świątyni. Wkrótce potem zbór wymagał remontu, liczba wiernych wobec braku zainteresowania stale się zmniejszała, wreszcie gmina kalwińska przeniosła się do Lublina.

Zbór wegetował jeszcze do r. 1849, kiedy to został ostatecznie zamknięty. Dzięki zabiegom i dużemu zaangażowaniu ze strony patrona przetrwał on trudny dla dysydentów okres kontrreformacji. Obok zboru piaseckiego Suchodolscy przez pewien czas opiekowali się zborami w Węgrowie, Bończy i Radzieńczynie. Wołyńska gałąź tej rodziny patronowała zborowi w Dązwie. Suchodolscy należeli niewątpliwie do najbardziej wy-

⁵⁴ BUW, Synod 65, k. 20—26.

⁵⁵ BUW, Synod 76, k. 23.

⁵⁶ Schoeneich: *Przyczynek do dziejów Piask Wielkich*, s. 74.

kształconych rodzin szlacheckich na Lubelszczyźnie, zdobywając wiedzę poza granicami kraju w znanych ośrodkach: Lejdzie, Strasburgu, Królewcu czy Frankfurcie nad Odrą. Tkwili w ruchu reformacyjnym głęboko, skoro po przejściu fali reformacji nie zmienili wyznania, przeciwnie właśnie w tym okresie wysunęli się na czoło w zborze małopolskim.

Działalność Suchodolskich, przez kilka wieków wspierających ruch reformacyjny na Lubelszczyźnie, nie ma precedensu w historii tego regionu.

РЕЗЮМЕ

Суходольские, представители средней шляхты, в XVI и XVII вв. принадлежали к одному из выдающихся родов Люблинщины. Поколения Суходольских получили прекрасное образование в университетах Страсбурга и Парижа. Приняв арианство, они присоединились к реформации еще в середине XVI века. Церковь в Пясках, расположенных во владениях Суходольских, стала одним из важнейших центров арианства в Польше. Здесь действовали такие выдающиеся священнослужители как Марцин Кровицкий, Анджей Руа, Анджей Вишоватый.

После изгнания ариан из Речи Посполитой Суходольские поселились в Пруссии, где до конца XVIII века продолжали свои арианские традиции.

Представители кальвинской ветви семьи Суходольских активно участвовали в жизни протестантской церкви Малопольши, занимали в ней ряд высоких должностей. Пяски снова стали важным центром реформации. Благодаря огромной преданности своей вере и самопожертвованию, центр кальвинизма в Пясках выдержал трудный период контрреформации и сохранился до XIX века.

Деятельность Суходольских, в течение нескольких веков поддерживающих реформацию на Люблинщине, в истории этого региона не имеет прецедента.

R É S U M É

Les Suchodolski, représentants de la petite noblesse, appartenaient, au XVIe et XVIIes., aux familles les plus distinguées dans la région de Lublin. Depuis quelques générations, ils étudiaient aux universités de Louvain, Strasbourg et de Paris. Ils s'unirent à la Réforme au milieu du XVIes. en embrassant l'arianisme. L'église, se trouvant dans leur propriété Piaski, devint bientôt un des plus importants centres de l'arianisme. Ce fut le lieu de l'activité des ministres Marcin Krowicki, Andrzej Ruar, Andrzej Wiszowaty.

Après l'exil des adeptes de l'arianisme de la Pologne, les Suchodolski déménagèrent en Prusse ducale, où ils continuèrent leurs traditions d'arianisme jusqu'à la fin du XVIIIes.

Les représentants de la branche calviniste dans la famille participèrent d'une manière active dans la vie de l'église de Petite-Pologne et furent chargés de fonctions importantes. Piaski redevint un centre important de la Réforme. Grâce à la bienfaisance des Suchodolski et à leur dévouement à la religion, l'église de Piaski survécut la période difficile de Contre-Réforme et existait jusqu'au XIXe siècle.

L'activité des Suchodolski, qui à travers des siècles aident la Réforme dans la région de Lublin, est sans précédent dans l'histoire de cette région.